

Народната песен в българския музикален фолклор

Пелагия Векилова, Светла Минкова

The Bulgarian traditional song is characterized by a great aesthetic value and artistic quality. In Bulgaria it is comprehensible, popular and close to the heart of people. It is also an object of admiration abroad where its themes, intonation, expressiveness, style, rhythm and form are not introduced in the musical mind of the local audience. The works of our musical and dance traditional art are of great interest for the professional circles in Europe, Asia and the Americas – among composers, musicologists, critics and aesthetes.

Key words: Folk music studies, ethnomusicology, musicologists, modal tonality, intonation, dynamics, timbre, duration, rhythm, meter (time), tempo (agogics), etc.

ВЪВЕДЕНИЕ

Музикалната фолклористика се разглежда не само като описателна наука, чиято цел е да събира, записва, описва и систематизира песенното богатство на народа. Народната песен има многогодишно, многовековно съществуване. Тя живее в съзнанието на хиляди народни певци, всеки от които я представя по особен начин в зависимост от моментното си настроение, мисли асоциации. Фонограмата (нотната картина) е само една моментна снимка от тази форма.

Сравнителните изследвания върху повечето народни песни идват да ни убедят, че законът за постепенното видоизменение (еволюция) на формата е в сила и при фолклорно-музикалните видове. Народните песни са подложени на постоянни видоизменения и техните форми не са резултат на отделни творчески актове, а се създават постепенно, като възникват една от друга. Това означава, че всички настоящи фолклорно-музикални форми водят началото си от други, които са се развили чрез поэтапни видоизменения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В народните песни съвместно съществуват поезията, музиката и танцът, обединени в един художествен комплекс върху основата на общия ритъм.

„Във фолклора няма “стихотворения” без напеви, няма поезия без музика. За народа всички стихотворения са песни, но много често те са също и танци” [1, с. 55].

В тези песни музиката на речта и на напева са тясно свързани. Музиката на напева се развива от музиката на речта като първична е именно текстовата тъкан. Затова и тоновото изкуство може да се разглежда като трета сигнална система, която възниква върху основите на втората сигнална система – езика.

Музиката е “език на душата”, имащ своя граматика, синтаксис, морфология, етимология, стилистика и семантика. Този „третосигнален език” е тясно свързан с втората сигнална система и е зависим от нея. Изследванията в областта на езикознанието, правени от учени като Сиверс, Суит, Милош Вайнгарт, Карел Седлачек и др., показват, че почти всички елементи на музиката: височина (интонация), сила (динамика), тембър, трайност, ритъм, метрум (такт), темпо (агогика) и др. могат да се открият в говора.

Може да се приеме, че всяка песен има свой индивидуален автор (най-често някой народен певец), но този автор е и остава винаги анонимен за широката публика. Народът участва в творческия процес посредством народните певци (най-видните му представители).

Музикалните впечатления и образи проникват в съзнанието на народния певец от външния свят, от окръжаващата го звукова среда. Това са обикновено готови елементи или фрагменти от стари мелодии или словесни текстове: ритмични мотиви, метрични стъпки, ладови схеми, мелодически ходове, бродещи орнаменти,

говорни ритми и интонации, кратки напеви в опростен и схематичен вид и др. Изследванията на етномузикологията са установили, че тези идеи и образи се запазват за дълго време в музикалната памет на народа и се предават от поколение на поколение. Мелодическият елемент от външната звукова среда, от една страна, стимулира творческата дейност на музикалното съзнание на певеца, а от друга страна, той вмъква в творческото му въображение една готова схема-образец, която певецът свободно възпроизвежда в новата си песен. Останалите елементи на мелодията (форма, тоново съдържание, орнаменти, ладотоналност и др.) ще се развият по-късно и най-вероятно ще бъдат във връзка с говорната интонация, с ритъма на речта.

Когато песента стане обществено достояние, нейният автор съвсем се обезличава. Процесът на съзряване и усъвършенстване на песента се извършва вече от колектива, от целия народ. Затова народните песни се намират в процес на непрекъснато създаване и обновяване.

Фолклорната традиция, предаването на народните песни се извършва по един несъвършен начин поради естеството на самия процес на възпроизвеждане. Никой не е в състояние да опази една народна песен от изменения, преправки, шлифовки, деформации през време на нейното дълго съществуване. Певци с ограничени музикални възможности и особено децата допускат грешки при усвояването на една нова песен, тъй като я учат подражателно и по слух. Така те я деформират, като запазват само най-характерните интервали, ритми и акценти. Когато песента се изпълнява от народни певци, които са способни да я възпроизведат с най-точни подробности, много често се намесва техният личен вкус и техните естетически възгледи, подтикващи ги да направят някакви съзнателни промени във възпроизвеждания музикален или словесен текст. Такива промени народният певец върши най-често от творчески подбуди. Често във въображението на изпълнителите възникват нови музикални идеи, нови импровизации, които се стремят да се въплътят в конкретна форма. Тогава певецът използва готовата схема на някоя стара песен и вплита в нейната структура нови ритмични или интонационни пасажи, нови интервали, орнаменти, рефрени, нови музикални идеи. Старата песен, която той възпроизвежда, му служи като стимул за импровизация и творчество. Всеки народен певец по един или друг начин видоизменя, претворява песента, която пее. Затова всяка народна песен отразява до голяма степен душевния мир на изпълнителя, неговите музикално-естетически възгледи, неговия стил. Всяка песен се изпълнява многократно от хиляди народни певци и нейните изменения и корекции дават в резултат един нов вариант, отличаващ се много от оригинала и възприеман като съвсем нова песен.

Българската народна песен притежава голяма естетическа стойност и художествени качества. У нас тя е лесно разбираема, достъпна и близка до сърцето на народа. Но тя е и предмет на възхищение и в чужбина, където нейните тематика, интонации, образност, стил, ритъм и форма не са внедрени в музикалното съзнание на тамошните слушатели, а са по-скоро чужди на техните музикални навици. Произведенията на нашето народно музикално и танцово творчество представляват голям интерес сред професионалните среди в Европа, Азия и Америка – между композитори, теоретици, музиколози, критици и естетици.

Българската народна музика получава висока оценка благодарение на своите художествени достойнства, на своята богата интонация и разнообразен ритъм. Сложните ритми и тактове са нещо много познато за музикалната мисъл на българите, докато за средния западноевропейски слушател са нещо съвсем ново. Докато западната професионална музика си служи предимно с два основни лада (мажор и минор), българската народна музика използва не по-малко от тридесет тонови видове, всеки от които може да бъде транспониран в дванадесет тоналности, а това предоставя много възможности за модулационни отклонения.

Един от най-специфичните белези на българския музикален фолклор е метроритмиката. Рядко съществуват народи с такава богата неравноделна ритмика. Друг специфичен белег са ладовете: от диатоничните - йонийски, фригийски и еолийски; от хроматичните – хиджас, карджагар, хиджаскяр. Третият специфичен белег са народните гласове и инструменти.

Музикалната фолклористика се занимава с написаните трудове в областта на музикалния фолклор и техните автори. Нейните задачи са да разгледа всичките въпроси на българския музикален фолклор, неговото историческо развитие и промени през вековете, значението на българската народна песен и инструментална мелодия и насоките в съвременния фолклор.

В България интересът към народната песен се появява през първата половина на XIX в. Първоначално той се изразява в записване на текстове на български народни песни. Включват се видни български просветители и общественици като Васил Априлов, Петко Р. Славейков, Георги С. Раковски и др. По-нататък се появяват публикации на отделни песни и сборници с текстове на народни песни: “Български народни песни” от Димитър и Константин Миладинови (1861) [3, с. 134].

Наличността на нотирани народни песни дава възможност да се започне проучването на песните и да се положи основата на теорията на българската народна музика. Първи опити са студиите на Карел Махън, в които той изтъква оригиналността на българската народна музика. Авторът прави опит да характеризира мелодичната и ритмометричната ѝ структура. Карел Махън извършва и първите хореографски изследвания. През 1904 г. Атанас Бадев изнася пред Втория конгрес на учителите по музика в София доклад върху ритмичните и метричните особености на българската народна песен.

Основните закономерности на ритмиката и метриката ѝ, както и други проблеми са разкрити в трудовете на Добри Христов – “Ритмичните основи на народната ни музика” (1913) и “Техническият строеж на българската народна музика” (1928). Те служат за основа на всички следващи проучвания на народното музикално творчество и имат голямо значение за развитието на българската музикална фолклористика [3, с. 135].

През 1926 г. към Етнографския музей в София се открива отдел “Народна музика”, в който са назначени музикалният фолклорист Васил Стоин, Павел Стефанов и Иван Камбуров, а по-късно - Йосиф Чешмеджиев, Райна Кацарова, Константин Загоров, Христо Илиев и др. Всички те, под ръководството на Васил Стоин, започват събирането и записването на народни песни от цяла България. Песните се нотират по слух. Около 30–те години под редакцията на Стоин се отпечатват първите големи сборници, съдържащи хиляди народни песни с текст и мелодия: “Народни песни от Тимок до Вита” (1928), “Народни песни от Средна Северна България” (1931), “Родопски народни песни” (1934), “Народни песни от Източна и Западна Тракия” (1939). Стоин е записал сам около 12 000 народни песни. Тези сборници остават най-значителния капитал от български народни песни. От тях българските композитори черпят песенен материал за творчеството си, основа са и на цялата българска музикално-фолклорна наука.

През 1944 г. българската музикална фолклористика е в застой. Събирането и отпечатването на народни песни е спряно. През 1948 г. се създава Институт за музика при Българската академия на науките с директор акад. Петко Стайнов, в който от 1950 г. работят сътрудниците на отдел “Народна музика” като членове на музикално-фолклорната секция. Те подемат събираческата и научноизследователската работа като записват и проучват голям брой песни от Пиринския край, Родопите и Добруджа, част от Софийско, Тракия и други места. Архивът на фолклорната секция съхранява над 250 000 записа. Песните вече се записват механично (чрез апаратура). До 1954 г. народните песни са върху грамофонни плочи, а след това - на магнетофонни ленти.

След 1944 г. българската музикална фолклористика се развива в няколко направления. Изучават се народните песни, народните музикални инструменти, народните танци и обичаите с песни и танци. Появява се и трудът на Стоян Джуджев "Теория на българската народна музика", а също и "Мелодични и хармонични основи на българската народна музика" от композитора Асен Карастоянов. Продължител на теоретичните схващания на Д. Христов и В. Стоин е Стоян Джуджев със своята "Теория" от четири тома. Голямо значение имат и студиите от Елена Стоин, Христо Вакарелски, Николай Кауфман, Тодор Тодоров, Анна Илиева, Т. Джиджев. Венелин Кръстев в няколко глави от "Очерци върху развитието на българската музика" разглежда историческото развитие на българската народна песен и взаимоотношението ѝ с византийската църковна музика. Елена Стоин работи в областта на съвременната народна песен и спецификата на различните фолклорни области.

Музиковедите-фолклористи насочват вниманието си към съвременните форми на съществуване на музикалния фолклор. В техните изследвания важно място заема и народното многогласно пеене. Михаил Букурещлиев проучва щателно детския музикален фолклор. Във връзка с това той издава "Детски музикален фолклор на България" [3, с. 139].

В отделни сборници се публикуват студии-доклади за състоянието и характера на народната песен в Родопите, Странджа, Добруджа, Северозападна България, Трънско и Кюстендилско. Това е резултат от научните експедиции, проведени от Отделението за изобразителни изкуства, музика и архитектура.

Съставянето на големи сборници с народни песни се възобновява след 1959 г. Освен тях се публикуват и по-малки, съдържащи песни с определена тематика. Всички тези записи на народни песни, натрупани с усилията на множество събирачи на музикалния фолклор, позволяват на изследователите да направят теоретически обобщения, отнасящи се до строежа на народната песен: ритмика, метрика, ладови особености, многогласие, орнаменти, структура на мелодията. По-трудни се оказват въпросите за идейно-емоционалното съдържание на народната песен и нейното историческо развитие, за взаимодействието между народната и църковната музика, за инструменталната народна музика и т.н. ..." Приносът на отделни автори не дава достатъчно убедителен отговор на тези основни научни проблеми на музикалната фолклористика" [3, с. 141].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Българският народ в трудния си път на съществуване и развитие е създал високо художествено, самобитно народно музикално творчество. То носи елементи от културата на старинни племена, свързали в миналото съдбата си със славяните. Народната песен и инструменталната мелодия са поддържали буден българския дух и в годините на робството, звучали са по полята по време на тежък труд, по мегданите на народните празници и игри, в семейството. Днес народното музикално творчество живее в оригиналния си вид или в преработка, но винаги българско.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Букурещлиев, М. Сборник народни песни от Добруджа, С., ДИ "Музика". 1988.

[2] Джуджев, С., Музикографски есета и студии, С., ДИ "Музика". 1977.

[3] Кауфман, Н., Българска народна музика. С., 1977.

[4] Кацарова, Р., Огнянова, Е., Богатството на народната песен, С, "Народна просвета". 1963.

[5] Стоин, В. Сборници народни песни, издадени през 1928, 1931, 1934, 1939.

За контакти:

Доц. д-р Пелагия Векилова, Катедра „Български език, литература и изкуства” -
Русенски университет „Ангел Кънчев”, тел.: 082 850 998,
Магистър педагог Светла Минкова, e-mail: swetla@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.